

**UNIVERSITATEA DE STUDII POLITICE ȘI ECONOMICE EUROPENE
"CONSTANTIN STERE"**

Cu titlu de manuscris
C.Z.U: 341.231.14 (043.3)

ANTOHI LEONID

**PRINCIPIUL SUBSIDIARITĂȚII ÎN DREPTUL
INTERNAȚIONAL AL DREPTURILOR OMULUI**

**SPECIALITATEA 552.08 – DREPT INTERNAȚIONAL ȘI EUROPEAN
PUBLIC**

Autoreferatul tezei de doctor în drept

Chișinău, 2018

Teza a fost elaborată în cadrul Universității de Stat din Moldova, Facultatea de Drept, Departamentul Drept Internațional și European

Conducător științific :

SÎRCU Diana, doctor habilitat în drept, conferențiar universitar, specialitatea : 552.08 – Drept internațional și european public

Consiliul Științific Specializat a fost aprobat de către Consiliul de Conducere al ANACEC prin decizia nr. 1 din 25.05.2018, în următoarea componență :

ARHILIUC Victoria, președinte, doctor habilitat în drept, profesor universitar

DORUL Olga, secretar științific, doctor în drept, conferențiar universitar

OSMOCHESCU Nicolae, doctor în drept, profesor universitar

BALAN Oleg, doctor habilitat în drept, profesor universitar

ȚARĂLUNGĂ Victoria, doctor în drept, conferențiar universitar

Referenți oficiali:

POALELUNGI Mihail, doctor habilitat în drept, conferențiar universitar

SUCEVEANU Natalia, doctor în drept, conferențiar universitar

Susținerea tezei va avea loc la „30” august 2018, ora 11:00 în ședința Consiliului științific specializat D 42.552.08-01 din cadrul Universității de Studii Politice și Economice Europene ”Constantin Stere”, pe adresa: bd. Ștefan cel Mare și Sfânt 200 mun. Chișinău, Republica Moldova, MD 2009.

Teza de doctor și autoreferatul pot fi consultate la Biblioteca Universității de Studii Politice și Economice Europene ”Constantin Stere” și la pagina web a C.N.A.A. (www.cnaa.md).

Autoreferatul a fost expediat la „28” iulie 2018

Secretar științific al Consiliului Științific Specializat:

DORUL Olga, doctor în drept, conferențiar universitar

Conducător științific:

SÎRCU Diana, doctor habilitat în drept, conferențiar universitar

Autor:

ANTOHI Leonid

© Antohi Leonid, 2018

REPERE CONCEPTUALE ALE CERCETĂRII

Actualitatea temei. Subsidiaritatea are multe fațete și este oarecum un principiu ambiguu. Sensul său depinde de contextul în care este utilizat, dar, chiar și așa, principiul poate fi oricând supus interpretării. Deși inițial principiul subsidiarității era caracterizat ca unul social și moral, acesta poate avea aplicări diverse și poate fi utilizat într-un context esențialmente politic sau juridic. De asemenea, subsidiaritatea are relevanță în soluționarea problemelor economice și financiare și oferă un mijloc de analiză a parametrilor relației individului cu diferitele instituții din societate, atât guvernamentale, cât și corporative. Subsidiaritatea pledează pentru o mai mare participare a individului în viața socială și, în consecință, poate fi aplicată pentru a consolida democrația și drepturile omului prin promovarea participației și demnității umane.

În contextul Convenției Europene pentru apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale (în continuare și Convenția Europeană a Drepturilor Omului, Convenția Europeană sau CEDO), principiul subsidiarității are o aplicabilitate inedită, servind drept piatră de temelie pentru întregul sistem instituit prin Convenție. Cele trei obiective principale ale CEDO sunt protecția persoanelor ale căror drepturi fundamentale au fost încălcate de către guvernele naționale sau agenții acestora, garantarea unui nivel minim de protecție colectivă a drepturilor fundamentale și, în al treilea rând, supravegherea acțiunilor statului. Această ultimă funcție reflectă rolul subsidiar al Curții Europene a Drepturilor Omului (în continuare și Curtea Europeană, Curtea de la Strasbourg sau CtEDO), iar principiul subsidiarității este indispensabil în acest context, orientând relația dintre factorii de decizie naționali și supranaționali. Principiul joacă un rol proeminent în special pentru protecția drepturilor fundamentale la nivel european, deoarece se concentrează asupra problemelor structurale ale unității și diversității într-un context multinațional.

Înțelegerea, proclamarea și aplicarea subsidiarității, ca principiu structural al dreptului internațional al drepturilor omului permite o abordare mai adecvată a acestor drepturi și condiționează sporirea nivelului societății unde acestea vor fi implementate mai efectiv. Preocuparea comună a subsidiarității și a drepturilor omului pentru demnitatea persoanelor este cel mai potrivit argument pentru aplicarea și dezvoltarea ideii subsidiarității în cadrul dreptului internațional al drepturilor omului.

Descrierea situației în domeniul de cercetare și identificarea problemelor de cercetare.

La cercetarea originii, evoluției, conținutului juridic al principiului subsidiarității au fost analizate opiniile exprimate de următorii autori autohtoni și străini: Poalelungi M., Sîrcu D., Morărescu A., Charrier J.-L., Bîrsan C., Renucci J.-F., Christoffersen J., Spielmann D., Costa J.-

P., Villiger M.E., Pastre-Belda B., Shelton D., Tavernier P., Delmas-Marty M. etc. Din cele analizate, conchidem că subsidiaritatea a fost tratată preponderent pe terenul dreptului CEDO [20], [13], [14] și în contextul dreptului Uniunii Europene [15], [16]. Mai puține implicații ale acestuia au fost catalogate pe marginea jurisprudenței degajate de alte jurisdicții. Însă o lucrare doctrinară complexă și încheagată în materia principiului subsidiarității aplicat în domeniul dreptului internațional al drepturilor omului la moment lipsește. Studiul multidimensional al principiului subsidiarității se impune ca o necesitate științifico-practică și se lovește de următoarele *probleme de cercetare*: insuficiența surselor doctrinare care să analizeze natura juridică a subsidiarității pe terenul dreptului internațional al drepturilor omului în totalitate, incluzând și contenciosul interstatal general; lipsa unor lucrări încheagate, care să releve particularitățile principiului respectiv în contextul legislației diferitor state și în domeniul drepturilor omului, cum este și cazul Republicii Moldova; absența unor cercetări teoretico-practice în domeniul dreptului CEDO în care să fie analizată exclusiv aplicabilitatea principiului subsidiarității în contextul fiecărui articol care consacră drepturi și libertăți din Convenția Europeană, existând doar publicații care scot în vizor implicațiile principiului pe terenul unor articole separate; insuficiența surselor doctrinare care să realizeze analiza paralelă a subsidiarității din perspectiva dreptului CEDO și a dreptului UE; numărul mic al cercetărilor în care să fie expusă esența principiului subsidiarității din perspectiva istorico-evolutivă; absența publicațiilor în limba română consacrate exclusiv subsidiarității în contextul dreptului internațional al drepturilor omului.

Scopul și obiectivele lucrării. Ținând cont de actualitatea și importanța tematicii supuse prezentei investigații teoretice, aceasta are ca *scop* cercetarea multiaspectuală a acțiunii principiului subsidiarității pe terenul dreptului internațional public în genere și a dreptului internațional al drepturilor omului în special, cu identificarea particularităților aplicabilității acestui principiu în diferite sisteme juridice internaționale de protecție a drepturilor omului și de către multiple jurisdicții internaționale. În vederea realizării scopului propus, au fost identificate următoarele *obiective de cercetare*, atingerea cărora condiționează și soluționarea problemei științifice: identificarea originii și prezentarea evoluției accepțiunilor principiului subsidiarității; stabilirea coraportului între suveranitatea de stat și subsidiaritate; formularea conceptului modern al subsidiarității; explorarea impactului principiului subsidiarității în domeniul drepturilor omului, inclusiv prin analiza practicii judiciare a instanțelor internaționale; analiza criteriului epuizării căilor de recurs interne; identificarea rolului principiului subsidiarității în sistemul CEDO; evaluarea particularităților marjei de apreciere recunoscute statelor pe terenul CEDO; identificarea aplicabilității principiului subsidiarității în jurisprudența CtEDO.

Metodologia cercetării științifice. În vederea dezvoltării complete a conținutului juridic al principiului subsidiarității, în calitate de suport metodologic am apelat la următoarele metode de cercetare: metoda analizei istorice cât privește studiul originii și evoluției în timp a conceptului subsidiarității în dreptul internațional al drepturilor omului; metoda analizei logice, utilizată la sinteza opiniilor doctrinarilor asupra conținutului juridic al principiului subsidiarității; metoda comparativă – pentru analiza prevederilor actelor normative ale mai multor state; metoda analizei dinamice – pentru determinarea tendințelor în dezvoltarea subsidiarității în dreptul internațional contemporan; sinteza – pentru a generaliza investigația realizată întru elaborarea recomandărilor *de lege ferenda*.

Noutatea și originalitatea științifică a prezentei lucrări este determinată de faptul că ea prezintă o primă cercetare complexă cu valență națională a problematicii principiului subsidiarității în dreptul internațional al drepturilor omului și a conceptului consolidat al acestuia, cu scoaterea în vizor a particularităților respectivului principiu, limitelor aplicabilității acestuia de către diferite jurisdicții internaționale și în contextul diverselor sisteme de protecție a drepturilor fundamentale ale omului, identificării locului și rolului său în sistemul CEDO.

Problema științifică importantă soluționată constă în conceptualizarea instituției subsidiarității în doctrina dreptului internațional public prin identificarea și formularea limitelor aplicabilității principiului subsidiarității de către diferite jurisdicții internaționale (Curtea Internațională de Justiție, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Curtea de Justiție a Uniunii Europene, Curtea Inter-americană a Drepturilor Omului, Curtea Internațională Penală) și în contextul diverselor sisteme de protecție a drepturilor fundamentale ale omului (interstatal general, european, comunitar, american, al represiunii universale), fapt care a condus la înaintarea unui set de recomandări inclusiv cu caracter *de lege ferenda*, în vederea sporirii calității actului național de justiție.

Semnificația teoretică a lucrării. Studiul efectuat are un profund caracter științific, în mod special referindu-se la particularitățile aplicării principiului subsidiarității în contextul jurisprudenței degajate de jurisdicțiile internaționale. Teza propusă spre susținere este un demers științific aprofundat asupra naturii și esenței juridice a principiului subsidiarității, astfel cum este aplicat mai ales în sistemele Convenției Europene a Drepturilor Omului și a Uniunii Europene, racordat realităților juridice cu care se confruntă actorii naționali și internaționali.

Valoarea aplicativă a cercetării reiese din faptul că aceasta se prezintă ca un studiu teoretic finalizat, fiind posibilă utilizarea sa de către publicul inițiat în materia dreptului internațional public, dreptului internațional al drepturilor omului, dreptului contenciosului

internațional și dreptului Uniunii Europene. Prin natura concluziilor și recomandărilor, inclusiv celor cu caracter *de lege ferenda*, teza de doctorat va contribui la armonizarea legislației Republicii Moldova cu aquis-ul Uniunii Europene și standardele CEDO.

Rezultate științifice principale înaintate spre susținere:

- abordarea naturii juridice a principiului subsidiarității în dreptul internațional al drepturilor omului;
- identificarea particularităților realizării conținutului principiului subsidiarității în ordinele juridice ale Consiliului Europei, Uniunii Europene, a statelor europene, a Republicii Moldova;
- determinarea impactului principiului subsidiarității asupra suveranității statului;
- evaluarea particularităților marjei de apreciere recunoscute statelor în temeiul CEDO;
- analiza conținutului regulii epuizării căilor de recurs interne.

Implementarea rezultatelor științifice ale prezentului demers științific, așa cum au fost reflectate în publicațiile științifice la tema tezei, pot servi drept punct de referință pentru cercetările viitoare în materia subsidiarității. Suplimentar, în scopul îmbunătățirii calității Programului de instruire inițială pentru candidații la funcția de judecător și procuror, urmare a constatărilor formulate în prezenta lucrare, studiul principiului subsidiarității a fost introdus ca element de conținut.

Aprobarea rezultatelor științifice. Rezultatele cercetării, concluziile și recomandările definitive pe parcursul efectuării studiului au fost valorificate în textele articolelor științifice în reviste de specialitate, precum și discutate și evaluate în cadrul conferințelor de profil naționale și internaționale. Teza a fost examinată și aprobată în ședința Seminarului științific de profil al Universității de Studii Politice și Economice Europene "Constantin Stere" și recomandată spre susținere publică în cadrul Consiliului științific specializat.

Publicațiile la tema tezei. Cercetările efectuate în prezenta lucrare au fost reflectate în șase lucrări științifice publicate la tema tezei de doctorat.

Volumul și structura tezei. Structura tezei este condiționată de scopul și obiectivele susceptibile cercetării și include: lista abrevierilor, adnotare în trei limbi, introducere, patru capitole, concluzii generale și recomandări, listă bibliografică, anexe. Volumul tezei cuprinde 145 pagini text de bază.

Cuvintele-cheie: subsidiaritate, drepturile omului, libertățile fundamentale, CEDO, marja de apreciere, autorități naționale, Uniunea Europeană, suveranitatea de stat, jurisprudență.

CONȚINUTUL TEZEI

Introducerea constituie o fundamentare și justificare a problematicii cercetate și cuprinde compartimentele: actualitatea și importanța problemei abordate, scopul și obiectivele lucrării, problema științifică importantă soluționată în lucrare, noutatea științifică a rezultatelor obținute, importanța teoretică și valoarea aplicativă a lucrării, aprobarea rezultatelor cercetării.

Capitolul I intitulat “*Analiza situației în domeniul aplicării principiului subsidiarității la nivel național și internațional*” proiectează cercetările doctrinarilor referitoare la aplicabilitatea principiului subsidiarității în domeniul dreptului internațional al drepturilor omului, fiind evidențiate studiile juriștilor-practicieni în limbile română, engleză și franceză, un loc distinct ocupându-l lucrările elaborate de autorii moldoveni; reglementările internaționale în domeniu, care dezvoltă o trecere în revistă a prevederilor relevante din Convenția Europeană a Drepturilor Omului, Convenția Americană a Drepturilor Omului, Tratatul privind Uniunea Europeană și Tratatul privind Funcționarea Uniunii Europene, Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene etc.; reglementările naționale în domeniu, care dezvăluie prevederile pertinente ale legislațiilor interne din statele federale și unitare, precum Statele Unite ale Americii, Federația Rusă, Germania, Austria, Italia, România și Republica Moldova, fiind formulate și anumite considerațiuni de drept comparat în acest context.

Astfel, în Capitolul în cauză sunt trecute în revistă lucrările de domeniu consolidate ale specialiștilor autohtoni și străini, în limbile română, franceză și engleză, precum: Mihai Poalelungi, Sârcu-Scobioală Diana, Jean-Loup Charrier, Andrei Chiriac, Corneliu Bîrsan, Jean-François Renucci, Jonas Christoffersen, Yutaka Arai-Takashi, Gerald L. Neuman. De asemenea, sunt scoase în vizor o serie de articole științifice incidente domeniului cercetat ale teoreticienilor și practicienilor-internaționaliști, inclusiv magistrați de la Curtea de la Strasbourg, și anume: Dean Spielmann, Jean-Paul Costa, Lech Garlicki, Peggy Ducoulombier, Jean-Marc Sauve, David Milner, Mark E. Viliiger etc.

Importanța crescândă a principiului subsidiarității, datorată intensificării rolului Curții de la Strasbourg în spațiul european, a dus la cercetarea amănunțită a principiului de către doctrinarii din statele membre ale Consiliului Europei. Totodată, având în vedere semnificația atribuită principiului în cauză în contextul funcționării Uniunii Europene, analiza principiului subsidiarității din anii 1990 înapoi a luat o nouă amploare. Cu toate acestea, pe terenul doctrinar

principiul subsidiarității a fost analizat preponderent pe terenul dreptului CEDO și în contextul dreptului Uniunii Europene.

De asemenea, în cadrul Capitolului I au fost analizate reglementările internaționale în domeniu, or, principiul subsidiarității își găsește expresie într-o serie de instrumente internaționale fundamentale, precum cele referitoare la instituirea și funcționarea Uniunii Europene și cele care consacră drepturile omului și libertățile fundamentale. În funcție de specificul domeniului – dreptul UE sau dreptul contenciosului internațional – principiul subsidiarității are și conotații diferite. Așadar, sunt trecute în revistă Tratatul privind Uniunea Europeană (TUE), Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene (TFUE), Declarația interinstituțională privind democrația, transparența și subsidiaritatea, Protocolul privind aplicarea principiilor subsidiarității și proporționalității, Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene, Carta europeană a autonomiei locale, Convenția Europeană pentru apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale, Declarația adoptată în cadrul Conferinței de la Interlaken asupra viitorului Curții Europene a Drepturilor Omului, Protocolul nr. 15 la CEDO, Convenția Americană a Drepturilor Omului (CADO).

În cadrul aceluiași compartiment consolidat al lucrării, au fost analizate și reglementările naționale în domeniu, ținând cont de faptul că principiul subsidiarității este consacrat implicit și într-o serie de acte legislative fundamentale ale diferitor state, având implicații diferite în statele federale și cele unitare, printre care Germania, Austria, Statele Unite ale Americii, Federația Rusă, România, Italia, și, fără îndoială, Republica Moldova. Acest principiu, de regulă, nu este enunțat expres în textul actelor constituționale și celor legislative cu o forță juridică inferioară, însă își găsește reflectarea în prevederile normative care reglementează bazele organizării federative a statului și competențele partajate între autoritățile federale și subiecții federației, precum și în contextul autonomiei locale a unităților administrativ-teritoriale. În această optică, Legile Republicii Moldova privind descentralizarea administrativă și privind statutul municipiului Chișinău se configurează drept o excepție pozitivă în legislația națională, întrucât enunță expres principiul subsidiarității în contextul raporturilor între autoritățile publice locale de diferite nivele. Cu părere de rău, asemenea referiri nu se regăsesc în legislația națională referitoare la protecția drepturilor omului.

1. Capitolul finalizează cu concluzii degajate pe marginea celor menționate, totodată fiind stabilite *problemele de cercetare* în materie și anume: insuficiența surselor doctrinare care să analizeze natura juridică a subsidiarității pe terenul dreptului internațional al drepturilor omului în totalitate, incluzând și contenciosul interstatal general; lipsa unor lucrări încheiate, care să releve particularitățile principiului respectiv în contextul legislației diferitor state și în

domeniul drepturilor omului, cum este și cazul Republicii Moldova; absența unor cercetări teoretico-practice în domeniul dreptului CEDO în care să fie analizată exclusiv aplicabilitatea principiului subsidiarității în contextul fiecărui articol care consacră drepturi și libertăți din Convenția Europeană, existând doar publicații care scot în vizor implicațiile principiului pe terenul unor articole separate; insuficiența surselor doctrinare care să realizeze analiza paralelă a subsidiarității din perspectiva dreptului CEDO și a dreptului UE; numărul mic al cercetărilor în care să fie expusă esența principiului subsidiarității din perspectiva istorico-evolutivă; absența publicațiilor în limba română consacrate exclusiv subsidiarității în contextul dreptului internațional al drepturilor omului. În calitate de direcții de cercetare sunt identificate: definirea conceptului modern de subsidiaritate în dreptul internațional public; identificarea locului și rolului principiului subsidiarității în dreptul internațional al drepturilor omului; analiza aplicabilității acestui principiu de către jurisdicțiile internaționale, în special Curțile de la Strasbourg, Luxemburg și Haga; abordarea raportului dintre subsidiaritate și marja de apreciere în contextul CEDO; analiza jurisprudenței forului contenciosului european care relevă aspectele subsidiarității din perspectiva fiecărui articol care consacră drepturi materiale și garanțiile procedurale.

Capitolul II cu denumirea “*Conceptul principiului subsidiarității*” scoate în atenția publicului interesat analiza teoretico-doctrinară a originii și evoluției istorice a subsidiarității, cu trimiteri la lucrări relevante ale filozofilor, juriștilor, sociologilor și politologilor; dezvoltă o cercetare complexă asupra coraportului între subsidiaritate și suveranitatea de stat; prezintă studiul multidimensional al conceptului modern al principiului subsidiarității, locul și rolul ultimului fiind evaluat atât cu referire la domenii juridice, cât și cele non-juridice: economic, al administrației publice, politic etc. La finele compartimentului în cauză au fost formulate concluziile specifice care pun în valoare esența tematicii investigate.

Analizând rădăcinile latine ale conceptului subsidiarității, trebuie menționate două sensuri diferite. Primul vine de la rădăcina *substitute* și înseamnă aflarea într-o stare secundară sau mai puțin importantă [23, p. 54]. În Antichitate, termenul de subsidiaritate era folosit pentru a denumi trupele de rezervă, pe care autoritatea superioară le folosea în caz de necesitate apărută la periferie. Ideea subsidiarității ca concept separat apare deja în lucrările lui Aristotel (384-322 î.e.n.) cu toate că însuși filosoful nu a folosit termenul de subsidiaritate, desfășurând noțiunea respectivă prin conceptul autonomiei organizațiilor (grupurilor) sociale. Mai târziu, ideea subsidiarității este analizată de Toma d’Aquino (1225-1274) în lucrarea „*Summa Theologiae*”.

În afară de gândirea filosofică, subsidiaritatea este, de asemenea, menționată în teoriile politice și, mai ales, în concepțiile de liberalism. Într-adevăr, ideea care a vehiculat

subsidiaritatea este în cele din urmă cea care stă în spatele filozofiei liberale, opusă totalitarismului. Potrivit ei, puterea nu găsește nicio justificare în propria sa existență. Puterea trebuie să fie justificată de necesitatea ei și să se stabilească acolo unde este eficace [15, p. 318]. Dezvoltarea în continuare a principiului subsidiarității este legată cu conceptul de suveranitate ca un instrument pentru organizarea puterii de stat. Ideea transmisă de Thomas Hobbes (1588-1679) în cartea sa „Leviathan”. În secolele XVII – XIX gândirea liberală și susținătorii săi cei mai cunoscuți - Locke (1632-1704) și Montesquieu (1689-1755), evocau subsidiaritatea fără să o numească expres. Mișcarea liberală pledează pentru ideea subsidiarității ca cea de neintervenție a statului. În acest context, este important de a-l menționa și pe Althusius ca primul susținător al subsidiarității și federalismului.

Contrar ipotezei că ideea federalismului își are originea și s-a dezvoltat în Europa, primul model federal a fost creat în afara teritoriului său (fără a lua în considerare experiența Țărilor de Jos). În 1787, la Philadelphia a fost semnată Constituția Statelor Unite ale Americii, care stabilea formarea federației compuse din state suverane. Amenințarea cu creșterea naționalismului în secolul al XIX-lea a servit drept un nou impuls pentru dezvoltarea viziunii federaliste. Mulți gânditori erau convinși că europenii, în scopul de a evita distrugerile, ar trebui să stabilească o federație europeană. Pierre-Joseph Proudhon (1809-1865) în lucrarea sa „Du principe fédératif” a scris că puterea ar trebui împărțită în așa fel, încât să fie cât mai aproape posibil de nivelul necesar pentru rezolvarea problemelor. O nouă etapă în dezvoltarea principiului subsidiarității a început cu apariția modelelor catolice ale conceptului. Astfel, în mai 1891 Papa Leon al XIII-lea a remis enciclica „Rerum Novarum” la toți episcopii, cu care Biserica a început să se angajeze în problemele sociale. [3]

Inițial, principiul subsidiarității nu a jucat nici un rol important în procesul integrării europene. Și, deși unele dintre caracteristicile sale erau conținute în textele tratatelor, însuși principiul nu a fost inclus nici în sistemul Consiliului Europei și nici în cel al Comunității Europene. Având în vedere că principiul subsidiarității este un atribut al statelor federale, nu este surprinzător faptul că noțiunea de subsidiaritate, în contextul european, a apărut pentru prima dată în teoriile federaliste de integrare europeană. Unul dintre fondatorii abordării federaliste moderne de integrare europeană, Altieri Spinelli, a recunoscut că în Federația Europeană fiecare stat-membru își va păstra autonomia care este necesară pentru dezvoltarea armonioasă a vieții politice, în conformitate cu caracteristicile specifice ale populației sale. În legislația Uniunii Europene principiul subsidiarității își face apariția pentru prima dată într-un raport emis de Comisie încă în 1975, însă datorită abordării preponderent interguvernamentale, conceptul de subsidiaritate a rămas nepopular până la mijlocul anilor '80 ai secolului trecut. La începutul

anilor '90, în baza acestui principiu, europarlamentarul Jacques Delors a pus la îndoială compatibilitatea anumitor dispoziții ale directivelor cu tratatele fondatoare. În rezultat, cea mai mare parte a legislației comunitare au fost adoptată sub formă de directive (instrumente de armonizare), și nu reglementări (instrumente de unificare). [2]

Încorporarea mai largă a principiului subsidiarității în actele Comunității a fost făcută prin adoptarea Tratatului de la Maastricht privind Uniunea Europeană în 1992. Abordarea globală a fost preluată într-un Protocol privind aplicarea principiilor subsidiarității și proporționalității, care a fost anexat la Tratatul de instituire a Comunității Europene prin Tratatul de la Amsterdam (1997).

În 1999, când a intrat în vigoare Tratatul de la Amsterdam, nicio schimbare nu a fost făcută la articolul 3b din Tratatul de instituire a Comunității Europene; astfel reglementările privind principiul subsidiarității au rămas aceleași. Protocolul privind aplicarea principiilor subsidiarității și proporționalității a obligat toate instituțiile comunitare să asigure respectarea acestor principii, conținând instrucțiuni privind modul în care ele urmau să fie interpretate și utilizate. În continuare, a fost declarat că subsidiaritatea este un concept dinamic care ar trebui să se aplice în lumina obiectivelor stabilite în tratate. De asemenea, a fost enunțat clar că principiul permite atât limitarea, cât și extinderea acțiunilor comunitare, în dependență de circumstanțele în cauză [18].

În cele din urmă, în decembrie 2009, când a intrat în vigoare Tratatul de la Lisabona iar conceptul de Comunitate și structura celor trei piloni a fost abandonată în favoarea noțiunii cuprinzătoare de Uniune Europeană, principiul subsidiarității a devenit aplicabil în toate domeniile legislației UE. Cu toate că unele modificări au fost făcute în formulare, esența principiului a rămas aceeași, ca și atunci când acesta a fost introdus prin Tratatul de la Maastricht.

În ceea ce privește Convenția Europeană a Drepturilor Omului, aici principiul subsidiarității nu a fost până în prezent menționat expres în textele convenției. În contextul lucrărilor de pregătire a Convenției a fost stipulat că constituirea Curții Europene a Drepturilor Omului nu are drept scop rectificarea erorilor comise de către diferite administrații, dar prevenirea reinstaurării sau stabilirii în unele țări a dictaturilor totalitare, ca în Italia și Germania înainte de război. Astfel, Convenția reprezenta din start un mecanism internațional capabil să intervină activ, să nu permită escaladarea injustiției la un nivel critic, luând în considerație circumstanțele epocii postbelice. Cu toate acestea, în aceleași lucrări de pregătire a Convenției, pe marginea art. 1 a fost clar subliniat faptul că anume părțile contractante sunt responsabile pentru apărarea drepturilor și libertăților fundamentale enumerate în Convenție. La rândul său,

art. 35 al CEDO reconfirmă încă o dată întâietatea statului în ceea ce privește apărarea drepturilor cetățenilor săi, stabilind că o plângere poate fi examinată de Curte doar după epuizarea căilor de recurs naționale, astfel evitându-se conflictul între jurisdicția națională și cea internațională.

În respectivul context, capătă o semnificație notorie actualele abordări ale principiului subsidiarității, care, odată cu intrarea în vigoare a Protocolului 15 de amendare a CEDO, semnat pe 24 iunie 2013, va fi încorporat expres în textul art. 1 al Convenției, iar rolul primar al statelor semnatare de a asigura exercițiul efectiv al drepturilor și libertăților fundamentale va fi reconfirmat, accentuându-se și responsabilitatea statelor pe terenul CEDO.

Suveranitatea și drepturile omului sunt deseori considerate drept concepte fundamentale opuse. Astfel că, în ultimul timp, dreptul statelor se consideră “știrbit” de drepturile individului sau, cel puțin, de sistemul internațional de protecție a drepturilor omului, care este în curs de consolidare de mai bine de o jumătate de secol. Acest discurs este caracteristic guvernărilor autoritare și politicianilor de pe extremele eșichierului politic. Suveranitatea ar trebui să asigure statelor dreptul la neamestec în treburile lor interne. Și, s-ar părea că nu există prea multe chestiuni mai “interne” decât modul în care un stat tratează propriii cetățeni, pe propriul său teritoriu. Dar acest tratament este tocmai preocuparea centrală a drepturilor omului recunoscute pe plan internațional.

Putem afirma cu certitudine că suntem martorii unei evoluții susținute a conștiinței despre drepturile omului și necesitatea protejării acestora în întreaga lume, indiferent de frontiere. Întrebarea este cât de mult acest sentiment public propice drepturilor omului a fost transpus în dreptul internațional. Până în 1945 un guvern nu ar fi fost condamnat pentru încălcarea dreptului internațional prin uciderea în masă a propriilor cetățeni pe propriul său teritoriu. Epurările în masă din 1930, conduse de odiosul Iosif Stalin, au dus la cel mai grav genocid din istorie și moartea a multe milioane de oameni – cetățeni ai statului sovietic. Totodată, comunitatea internațională nu prea a observat ce se întâmplă. Protagonistii internaționali ai timpului au considerat că ceea ce făcea guvernul stalinist se afla în limitele suveranității Uniunii Sovietice, adică era o chestiune de “jurisdicție internă” sau “afaceri interne”.

Suveranitatea este, fără îndoială, fundamentul și factorul vital al organizării statale, reprezentând calitatea puterii de stat de a fi autoritatea supremă în interiorul unui teritoriu. Așadar, suveranitatea constituie un atribut al statului și una dintre trăsăturile puterii de stat de a fi supremă în raport cu oricare altă putere socială internă și independentă față de puterea oricărui alt stat sau organism internațional. Deși este o noțiune unitară în esența ei, suveranitatea implică,

după cum poate fi lesne observat, doua elemente componente: suveranitate internă și suveranitate externă.

Deoarece Uniunea Europeană este constituită din 28 de state suverane, principiul subsidiarității devine indispensabil pentru funcționarea acesteia, în special în ceea ce ține de luarea deciziilor la nivel european. Aplicarea principiului permite să se stabilească în ce situații UE are competența de a legifera, dar și contribuie la luarea deciziilor cât mai aproape posibil de cetățeni. Se afirmă că, din textul instrumentelor juridice care reglementează funcționalitatea Uniunii Europene, ar rezulta indirect că suveranitatea statelor-membre își găsește o reafirmare în contextul aplicării principiului subsidiarității, întrucât scoate în vizor privilegierea adoptării deciziei la nivel național sau local. Această idee este des evocată de funcționarii Uniunii Europene, deși rămâne discutabilă. [4]

Având în vedere că subsidiaritatea este unul dintre principiile de bază ale UE, trebuie de subliniat faptul că principiul dat are un conținut și o aplicare diferită în cadrul CEDO. În contextul sistemului european de protecție a drepturilor și libertăților omului principiul dat este aplicat în special de către Curtea Europeană a Drepturilor Omului, mandatul său limitându-se la controlul respectării Convenției de către statele semnatare. Prin urmare, controlul exercitat de Curte în acest context are un caracter complementar, iar competențele sale de intervenție sunt limitate la cazurile în care instituțiile naționale se prezintă incapabile de a asigura eficient protecția drepturilor omului [10]. În sistemul CEDO, principiul subsidiarității nu este de o aplicabilitate absolută. În primul rând, acesta nu este unicul principiu fundamental al CEDO deoarece sistemul se bazează și pe un al doilea pilon, și anume pe regula că drepturile trebuie să fie efective, or Convenția are scopul de a garanta drepturi care nu sunt teoretice sau iluzorii, dar practice și efective. Acest principiu servește ca o contrabalanță a principiului subsidiarității. În cazul în care eșecul Curții de a acționa ar duce la o negare a justiției din partea sa, făcând drepturile garantate prin Convenție inoperante, Curtea poate și trebuie să intervină în rolul atribuit prin art. 19 al CEDO. În al doilea rând, este important de luat în considerație principiul interpretării evolutive a Convenției, în conformitate cu care aceasta din urmă este un instrument viu, care trebuie interpretat în lumina condițiilor actuale. În virtutea acestui din urmă principiu, poziția Curții în ceea ce privește domeniul și condițiile de aplicare ale unui anumit drept poate evolua de-a lungul anilor, astfel încât o problemă specifică, până în prezent lăsată în întregime la latitudinea statelor, poate fi pusă pe ordinea de zi a Curții. În al treilea rând, principiul subsidiarității în sine nu este nici static și nici unilateral. Sub influența unei întregi serii de factori – inclusiv determinarea de a implementa efectiv drepturile omului, aplicată de către judecători

atunci când aceștia se pronunță asupra unei cauze concrete – interpretarea principiului subsidiarității oscilează între auto-limitarea și activismul judiciar.

În contextul CEDO, pot fi identificate două tipuri de subsidiaritate: *subsidiaritatea procedurală*, care reglementează relația funcțională dintre Curte și autoritățile naționale și asigură împărțirea responsabilităților de acțiune și intervenție, precum și *subsidiaritatea de fond*, care reglementează responsabilitățile de luare a deciziilor și de evaluare [16].

Noțional, principiul subsidiarității exprimă recunoașterea primatului drepturilor fundamentale ale individului în raport cu statul și mobilizarea acestuia din urmă, organizarea sa internă pentru protecția drepturilor omului și asigurarea implementării lor. Conceptul modern al subsidiarității este legat de structura teritorială a statului, diferențierea nivelurilor de guvernare, interacțiunea instituțională a structurilor de putere, particularitățile auto-guvernării regionale și locale. Prin urmare, domeniul de aplicare al acestui principiu și succesul său în diferite sisteme de drept este direct dependent de structura teritorială consacrată în constituția statului și legile acestuia, forma de guvernare și valorile orientative ale societății, exprimate în principiile dreptului constituțional.

Conținutul termenului de subsidiaritate poate fi perceput prin prisma filosofiei, economiei, științei politice și altor sisteme științifice. În materia *dreptului public*, subsidiaritatea este un principiu de reglementare juridică a sistemelor de guvernare democratică, care ajută la realizarea echilibrului de putere, la separarea competențelor între instituțiile regionale și locale și la luarea deciziilor la cel mai jos nivel de gestionare – cât mai aproape de cetățeni. În acest fel, sunt create precondiții juridice eficiente de implementare și protejare a drepturilor persoanei la orice nivel de administrare.

Construcția pas cu pas a Uniunii Europene este o confruntare permanentă, nu doar de interese economice și politice, ci și de idei, soluții teoretice fundamentate juridic și filosofic. Pentru a-și regla mecanismul existenței și funcționării, construcția comunitară a făcut necesară fundamentarea unor concepte larg împărtășite, care să reziste celor mai severe critici și, astfel, să susțină validitatea modelului *sui generis* de organizare multilaterală a continentului. În acest sens, conceptul de „subsidiaritate” și-a găsit așezare direct în tratatele comunitare. Domeniul de aplicare al principiului subsidiarității nu a fost în mod clar delimitat, el continuând să conducă la divergențe de interpretare. Principiul este adesea înțeles sau ca o cerere de autonomie de către autoritatea inferioară sau ca o justificare pentru acțiunea de subrogare din partea autorității superioare [22, p. 2]. Totuși, Uniunea Europeană are ca scop clar limitarea acțiunii sale la obiectivele tratatelor și la asigurarea adoptării unor noi măsuri la un nivel cât mai apropiat

posibil de cetățeni. Chiar și în preambulul Tratatului privind UE există un accent special asupra acestei legături între principiul subsidiarității și regula apropierei față de cetățean.

Subsidiaritatea joacă un rol crucial și în dreptul internațional al drepturilor omului. Atât drepturile omului, cât și subsidiaritatea pot fi ambele rezumate ca idei care avansează o înțelegere a binelui comun, bazat pe totalitatea condițiilor necesare pentru o viață umană deplină și prosperă. Înțeles în principal ca un principiu structural, subsidiaritatea este menită să se refere la jurisdicție, competențe și regulile procedurale pentru actorii și organizațiile implicate în domeniul garantării drepturilor omului.

La finele compartimentului în cauză au fost formulate concluziile specifice care pun în valoare esența tematicii investigate.

Capitolul III cu denumirea “*Aplicarea principiului subsidiarității în domeniul drepturilor omului*” prezintă analiza detaliată a impactului respectivului principiu în dreptul internațional al drepturilor omului, între altele fiind cercetat rolul pozitiv și negativ al subsidiarității; analizează în detaliu implicațiile criteriului epuizării căilor de recurs interne, făcând trimitere la practica judiciară a Curții Europene de la Strasbourg în acest context; evidențiază mecanismele de aplicare a acestui principiu de către alte jurisdicții internaționale, precum CJUE, CIADO și CIP. Capitolul III finalizează cu concluzii specifice pe marginea celor analizate în context.

În prezent, subsidiaritatea este unul dintre cele mai importante principii de distribuire a puterii și competențelor, care cere luare de decizii la cel mai eficient nivel. Această cerință presupune ierarhia și descentralizarea structurii societății, adică transferul unor funcții și responsabilități ale instituției centrale către unități sociale mai mici (familie, comunitate, auto-governarea locală, etc.), care pot rezolva mai rațional și mai eficient necesitățile umane decât statul sau organizațiile mari, care nu le pot satisface din cauza aparatului birocratic impunător, lipsei de informații sau din alte motive. Astfel, organizațiile mari și statul sunt înlocuite de instituții mai mici [19, p. 73]. Dar, în același timp, subsidiaritatea presupune responsabilitatea unei organizații mai mari, nu numai de a permite instituțiilor mai mici să funcționeze, dar și să le sprijine, atunci când acestea nu sunt în stare să realizeze corespunzător o sarcină pe cont propriu. Subsidiaritatea poate influența eficacitatea drepturilor omului la două niveluri: în activitatea instituțiilor internaționale și, de asemenea, în rolul celor interne. În ambele cazuri, subsidiaritatea are potențialul de a consolida drepturile omului.

Analizând nivelul supranațional, urmează de luat în vedere jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului, considerată pe larg și pe bună dreptate ca fiind cea mai eficientă instituție internațională pentru protecția drepturilor omului. Una dintre cele mai interesante întrebări

adresate în istoria CEDO este modul în care hotărârile Curții au ajuns să fie atât de deplin respectate și privite ca sursă de autoritate de drept în ordinele constituționale interne ale tuturor statelor părți la Convenție, până la punctul în care acceptarea internă a legitimității deciziilor Curții a reușit să transforme acest tratat internațional într-un sistem autentic de drept pozitiv.

Doctrina marjei de apreciere este dovada sensibilității CEDO la tensiunea dintre luarea deciziilor la nivel național și la dezvoltarea progresivă a normelor supranaționale. Recunoașterea marjei de apreciere a permis Curții să-și consolideze legitimitatea prin încorporarea în tehnicile sale de adjudecare a unui grad sănătos de respect pentru instituțiile naționale cu privire la mai multe aspecte, în special în ceea ce privește recunoașterea unor noi aplicări ale drepturilor recunoscute în Convenție. Subsidiaritatea oferă o alternativă modelelor predominante de înțelegere a locului drepturilor omului în ordinea internațională, care se bazează în mare parte pe concepții mai limitative de suveranitate. Aceasta apreciază libertatea și integritatea culturii locale, fără a reduce diversitatea la transmiterea și descentralizarea autorității; ea afirmă internaționalismul și intervenția, fără tentația unui super-stat sau altei autorități globale centralizate.[5]

Corolarul principiului epuizării căilor de recurs interne constă evident în faptul că recursul, care trebuie să fie intentat în fața jurisdicțiilor naționale, să-i fie *accesibil* individului [7]. Astfel, nu se va considera încălcarea condiției de epuizare situația când recursul, susceptibil de a înceta încălcarea, de a o împiedica sau de a o repara, nu este deschis celui care se plânge de încălcare. El trebuie să poată declanșa recursul în mod personal, direct și efectiv. Prin urmare, în cazul recursului constituțional, în dependență de cadrul legal intern al statului respondent, acesta poate fi obligatoriu spre valorificare pentru a satisface criteriul epuizării, precum în cererile contra Bosniei și Herțegovinei [9]. Totuși, în marea majoritate a statelor Consiliului European, recursul constituțional nu se încadrează în ierarhia internă a căilor ordinare de atac, prin urmare acesta nu urmează a fi aplicat înainte de introducerea unei plângeri în fața forului european. [6]

Jurisdicțiile internaționale acordă prioritate instanțelor naționale în soluționarea plângerilor privind încălcările drepturilor omului și numai dacă procedurile naționale nu au avut succes, atunci se va recurge la examinarea chestiunilor în plan internațional. Principiul subsidiarității este fundamental atât pentru acțiunea de protecție a legislației inter-americane a drepturilor omului, cât și pentru funcțiile și identitatea instituțională a organismelor de supraveghere. Sistemul inter-american a fost conceput ca fiind complementar sau auxiliar sistemului național de protecție a drepturilor omului. Principiul subsidiarității își găsește o anumită expresie în preambulul Convenției Americane, astfel acest tratat trebuie să consolideze și/sau să completeze protecția oferită de dreptul intern al statelor americane.

Potrivit Curții Inter-americane, există “un control dinamic și complementar între autoritățile naționale (care au obligația primară) și instanța internațională (complementară), astfel încât criteriile lor de decizie pot fi stabilite și armonizate – *“Doar dacă un caz nu a fost soluționat la nivel național așa cum corespunde, în primul rând, oricărui stat în exercitarea efectivă a controlului conformității cu Convenția, acesta poate fi înaintat sistemului inter-american.”* [8] Controlul convenționalismului impune ca toate autoritățile statului, dar în special judecătorii, să aplice Convenția americană astfel cum aceasta a fost interpretată de Curtea Inter-americană în toate intervențiile ei.

În conformitate cu art. 19 din TUE, Curtea de Justiție a Uniunii Europene hotărăște în conformitate cu tratatele: (a) cu privire la acțiunile introduse de un stat membru, de o instituție ori de persoane fizice sau juridice; (b) cu titlu preliminar, la solicitarea instanțelor judecătorești naționale, cu privire la interpretarea dreptului Uniunii sau la validitatea actelor adoptate de instituții; (c) în celelalte cazuri prevăzute în tratate. Principiul subsidiarității este susceptibil de un control jurisdicțional. Cu toate acestea, punerea sa în aplicare acordă instituțiilor UE o marjă largă de apreciere, care trebuie respectată de către Curtea de Justiție. În termeni generali, se poate afirma că intensitatea controlului încredințat Curții de Justiție este invers proporțional cu măsura în care statele-membre sunt implicate în mod efectiv într-o decizie privind conținutul și întinderea acțiunii avute în vedere, necesitatea acestei acțiuni fiind examinată cu luarea în considerare a intereselor în cauză, iar organele și subiectele de drept interesate (inclusiv la niveluri inferioare ale statelor membre) fiind consultate în mod adecvat. Tratatul de la Lisabona, în Protocolul său privind aplicarea principiului subsidiarității și proporționalității, menționează că în cadrul controlului de legalitate al actelor legislative, Curtea de Justiție este competentă să se pronunțe asupra acțiunilor privind încălcarea principiului subsidiarității. O astfel de acțiune poate fi introdusă de către un stat-membru, eventual în numele parlamentului său, dacă ordinea sa constituțională internă permite aceasta. La moment, în jurisprudența CJUE sunt doar câteva cauze majore în ceea ce privește principiul subsidiarității.

Înființarea Curții Internaționale Penale (CIP) în iulie 1998 a constituit o contribuție majoră la punerea în aplicare a dreptului penal internațional. Competența CIP este limitată la infracțiunile comise de cetățeni ai statelor-părți sau la crimele comise pe teritoriul unui stat-parte. Cu toate acestea, Consiliul de Securitate al ONU poate deferi Curții o chestiune privind un stat care nu a ratificat Statutul de la Roma [14], așa cum s-a întâmplat în cazul Darfurului (Sudan). De asemenea, un stat nesemnatar poate face o declarație ad-hoc, în conformitate cu art. 12 alin. 3 din Statut, recunoscând jurisdicția CIP pe teritoriul său. Competența CIP nu este doar limitată, aceasta este de asemenea complementară jurisdicției instanțelor naționale. Ca piatră de temelie a

Statutului CIP, principiul subsidiarității implică o responsabilitate comună în combaterea impunității pentru genocid, crime de război și crime împotriva umanității între statele-părți și Curte [20, p. 124]. Jurisdicția primară revine statului-parte, iar CIP poate iniția proceduri numai în cazul în care un stat nu dorește sau nu poate efectiv să investigheze sau să înainteze acuzații. Statutul de la Roma ilustrează principiul subsidiarității într-un context vertical între state și CIP.

Capitolul III finalizează cu concluzii specifice pe marginea celor analizate în context.

Capitolul IV denumit *“Principiul subsidiarității în sistemul Convenției Europene a Drepturilor Omului”* întruchipează un studiu aprofundat al locului și rolului subsidiarității în contextul CEDO și a jurisprudenței Curții de la Strasbourg; analizează în cele mai mici detalii esența doctrinei marjei de apreciere a statului, cu prescrierea argumentelor pro, întru aplicarea acestei doctrine și criticelor aduse ei; scoate în atenția cititorului raționamentele magistrale formulate de judecătorii europeni în privința aplicabilității principiului subsidiarității în contextul analizei unui număr semnificativ de articole ale CEDO care consacră drepturi materiale și garanții procedurale. Capitolul degajă concluzii particulare izvorâte din investigația tematică.

Având în vedere faptul că principiul subsidiarității este de asemenea unul dintre principiile fundamentale ale dreptului Uniunii Europene, se cere o comparare de sens între cele două sisteme. Conceptul de subsidiaritate nu este asemănător în dreptul UE și dreptul CEDO, fapt care nu este deloc surprinzător dacă luăm în considerare natura diferită a celor două sisteme. Sistemul juridic al Uniunii Europene, care are o structură instituțională quasi-statală și putere legislativă consolidate de efectul direct și supremația dreptului Uniunii Europene, corespunde modelului de integrare. În consecință, subsidiaritatea în contextul tratatelor europene implică mai presus de toate un fel de “subsidiaritate competitivă”, referindu-se la competențele concurente ale Uniunii și ale statelor membre. Spre comparație, deoarece Convenția nu prevede vreo putere de decizie supranațională, competența Curții este limitată strict la supravegherea comportamentului statelor semnatare. Aceasta este o abordare a principiului diferită de modelul UE, iar sistemul juridic instituit prin Convenție se bazează pe armonizare. Prin urmare, subsidiaritatea în acest context este un fel de “subsidiaritate complementară”: puterile Curții de intervenție sunt limitate la acele cazuri în care instituțiile naționale sunt incapabile de a asigura o protecție efectivă a drepturilor garantate.

Spre deosebire de tratatele de instituire a Uniunii Europene, nici Convenția (în varianta în vigoare la moment) și nici protocoalele sale în vigoare nu menționează în mod expres principiul subsidiarității, acesta urmând a fi introdus odată cu intrarea în vigoare a Protocolului nr. 15. Cu toate acestea, el figurează implicit în textul art. 1, intitulat “Obligația de a respecta drepturile

omului”, care prevede: *Înaltele Părți Contractante recunosc oricărei persoane aflate sub jurisdicția lor drepturile și libertățile definite în Titlul I din Convenție.*

Și în cele din urmă, principiul subsidiarității este cel care permite redactorilor Convenției să atribuie Curții funcția unei instanțe de reglementare intenționată, pe care Conferința de la Interlaken a rezumat-o astfel: *“să se concentreze asupra rolului său esențial de garant al drepturilor omului și să se pronunțe, cu viteza necesară, pe cazuri bine întemeiate, în special cele întemeiate pe încălcări grave ale drepturilor omului”*. În contextul Curții, precum am menționat și anterior, pot fi identificate două tipuri de subsidiaritate: în primul rând, subsidiaritatea procedurală, care reglementează relația dintre Curte și autoritățile naționale și divizarea responsabilităților pentru acțiune și intervenție, și în al doilea rând, subsidiaritatea materială, care reglementează responsabilitățile pentru evaluare și luarea deciziilor.

Într-un domeniu de aplicare variabil, doctrina permite interpretări diferite ale Convenției de către statele-membre ale Consiliului European. Doctrina marjei de apreciere este considerată nu numai nesusceptibilă unei definiții precise, dar, de asemenea, este considerată imprevizibilă și oarecum misterioasă prin natura sa [13, p. 7-15]. În timp ce i-au fost atribuite unele beneficii, utilizarea acesteia de către Curte este supusă și unor critici severe.

Pe o dimensiune de fond, noțiunea de subsidiaritate întruchipează ideea de recunoaștere a legitimității naționale, în condițiile în care Curtea de la Strasbourg este în mod evident conștientă de lipsa responsabilității sale democratice. Prin aplicarea marjei de apreciere, Curtea exprimă acest element de fond al subsidiarității, susținând “un proces deschis și echitabil de deliberare publică” la nivel național. Noțiunea marjei de apreciere, ca față a acestei dimensiuni de fond a principiului subsidiarității, servește în calitate de limitator al activismului judiciar nefondat al adjudecării internaționale, ceea ce reflectă dorința Curții de a crea, împreună cu autoritățile naționale, un spirit de apartenență și participare comună la rezolvarea sarcinilor judiciare internaționale [21, p. 922] și de a facilita treptat “internalizarea” standardelor CEDO de către autoritățile naționale [17, p. 648].

Marja de apreciere a fost supusă și unor critici, și anume că este în contradicție cu conceptul de universalitate a drepturilor omului. Aplicată cu generozitate, această doctrină poate submina în mod grav promisiunea de aplicare internațională a drepturilor omului, care să depășească politicile naționale. Nu doar standardele universale pot fi subminate, dar însăși autoritatea organismelor internaționale în domeniul drepturilor omului de a dezvolta astfel de standarde poate fi compromisă pe termen lung.

Capitolul degajă concluzii particulare izvorâte din investigația tematică.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

În contextul celor expuse, *scopul principal* al prezentului demers științific constă în cercetarea multiaspectuală a principiului subsidiarității pe terenul dreptului internațional public în genere și a dreptului internațional al drepturilor omului în special, cu definitivarea particularităților aplicabilității acestui principiu în diferite sisteme juridice internaționale de protecție a drepturilor omului și de către multiple jurisdicții internaționale. Cercetarea desfășurată ne-a permis să degajăm următoarele *concluzii cu caracter general*, și anume:

1. În urma cercetării reglementărilor naționale în materia subsidiarității ale diferitor state, federale și unitare, ajungem la concluzia că acest principiu, de regulă, nu este enunțat expres în textul actelor constituționale și altor acte legislative cu o forță juridică inferioară, însă își găsește reflectarea în prevederile normative care reglementează bazele organizării federative a statului și competențele partajate între autoritățile federale și subiecții federației, precum și în contextul autonomiei locale a unităților administrativ-teritoriale. În această optică, Legile Republicii Moldova privind descentralizarea administrativă și privind statutul municipiului Chișinău se configurează drept o excepție pozitivă în legislația națională, întrucât enunță expres principiul subsidiarității în contextul raporturilor între autoritățile publice locale de diferite nivele. Pe de altă parte, asemenea referiri nu se regăsesc în legislația națională referitoare la protecția drepturilor omului.

2. Conform conceptului subsidiarității, regulile de guvernare sunt orientate spre recunoașterea nevoilor formațiunilor sociale mai mici și împuternicirea acestor formațiuni de a lua decizii și a acționa. Acest lucru sugerează prezumția că principiul subsidiarității, ca instrument de reglementare a raporturilor juridice într-o organizație de stat, încurajează: subiecții care sunt în măsură să-și rezolve problemele singuri – să acționeze în mod independent în acest scop; crearea unui model de interacțiune între subiecți, atunci când anumite obiective pot fi atinse numai prin colaborarea lor (solidaritate); identificarea celui mai eficient nivel de luare a deciziilor. Guvernarea bazată pe principiul subsidiarității crește șansele statului de a satisface nevoile specifice ale comunităților locale, de a susține inițiativele acestora și de a asigura colaborarea lor pentru rezolvarea problemelor locale și generale. Subsidiaritatea conduce în mod constant guvernarea de stat spre implementarea și protecția eficientă a drepturilor omului, creând astfel premisele pentru dezvoltarea statului de drept, unde principiul subsidiarității devine un instrument inalienabil de reglementare a raporturilor sociale.[1, p. 34]

3. Așa cum am încercat să accentuăm în prezentul demers științific, principiul subsidiarității are o accepțiune largă, care a evoluat în contextul federalismului și, ulterior, în

procesul integrării europene. În urma analizei efectuate am devenit un adept al subsidiarității în această accepțiune filozofico-politică, profund umană și moralizatoare, esențială pentru funcționarea societății moderne, organizarea și avansarea statelor democratice, în care demnitatea umană și drepturile omului sunt respectate. Reieșind din aceste considerente, concluzionăm că subsidiaritatea este un principiu în temeiul căruia exercițiul responsabilităților publice trebuie, de manieră generală, să revină autorităților celor mai apropiate de cetățeni, astfel ca să fie asigurată stabilirea celui mai potrivit nivel de intervenție, de natură ca atribuirea unei responsabilități către o autoritate superioară să se întemeieze pe amploarea și natura sarcinii, reieșind din cerințele de eficacitate, eficiență și economie. Principiul subsidiarității în accepțiunea dreptului internațional al drepturilor omului poate fi definit ca fiind reflecția regulei generale conform căreia statele au responsabilitatea primară de a asigura implementarea și protecția drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, bucurându-se în acest scop de o marjă de apreciere, sub controlul mecanismelor internaționale de supraveghere și protecție. [2, p. 36]

4. Subsidiaritatea oferă o alternativă modelelor predominante de înțelegere a locului drepturilor omului în ordinea internațională, care se bazează în mare parte pe concepții mai limitative de suveranitate. Aceasta apreciază libertatea și integritatea culturii locale, fără a reduce diversitatea la transmiterea și descentralizarea autorității; ea afirmă internaționalismul și intervenția, fără tentația unui super-stat sau altei autorități globale centralizate. În acest context, trebuie reținute unele fapte. În primul rând, trebuie să ne amintim că subsidiaritatea este un principiu general, nu o regulă clară. Chiar și în cadrul utilizărilor existente ale subsidiarității în dreptul și politica Uniunii Europene, principiul nu este un concept suficient de puternic pentru a rezolva de la sine problemele complexe și multiple. Acest aspect se va aplica cu atât mai mult în contextul sensibil al dreptului și politicii internaționale. Criteriile detaliate cu care operează subsidiaritatea nu sunt potrivite pentru abstractul raționament *ex ante*, ci trebuie să fie elaborate în timp, și concluziile la care va conduce vor fi întotdeauna contextuale și dinamice, conținând fluiditatea și flexibilitatea hotărârilor practice. Prin urmare, relevanța subsidiarității în domeniul drepturilor omului este elaborată în practică, aplicarea acesteia la cazuri concrete necesită prudență și deschidere față de un dezacord motivat.

5. În procesul exercitării competențelor jurisdicțiilor internaționale, regula epuizării căilor de recurs interne este o dovadă certă a aplicabilității principiului subsidiarității. Toate instanțele judecătorești internaționale ale căror activitate ține de contenciosul drepturilor omului sunt ținute să verifice dacă recursul la ele a fost precedat de vreun control judiciar național. Pe de o parte, regula epuizării cere ca reclamantul să se adreseze în primul rând suveranului teritorial

pentru a obține justiție. Pe de altă parte, ea vizează protecția jurisdicțiilor internaționale de o sarcină insurmontabilă și uneori abuzivă din partea reclamanților. Prezența sa moderează conceptul de suveranitate a statelor și de fapt a făcut posibilă utilizarea de către victime a jurisdicțiilor internaționale în domeniul drepturilor omului.

6. Doctrina celei de a patra instanțe este una dintre manifestările practice ale principiului subsidiarității. Abordarea adoptată de Curtea Europeană în legătură cu această doctrină este una de “auto-restricție judiciară”. Această auto-restricție este exercitată în special cu privire la următoarele: stabilirea faptelor cauzei; interpretarea și aplicarea dreptului intern; admisibilitatea și evaluarea probelor la proces; echitatea materială cu privire la rezultatul unui litigiu civil (în sens larg); vinovăția sau nevinovăția acuzatului în cadrul procedurilor penale.

7. Doctrina marjei de apreciere poate oferi funcții difuze pentru a raționaliza relația verticală dintre judecătorii de la Strasbourg, la nivel internațional, și autoritățile competente de la nivel național sau local. Chiar și așa, noțiunea marjei de apreciere, ca o tehnică interpretativă a justificării adjudecării într-un anumit caz, prevede doar o bază analitică foarte îngustă pentru o structură politico-legală sistematică. În esență, această doctrină este considerată doar o dimensiune a principiului mult mai cuprinzător al subsidiarității. Este notabil faptul că doctrina marjei de apreciere a stârnit multiple controverse printre specialiștii dreptului. Faptul că doctrina este lipsită de temei juridic explicit în textul Convenției consolidează temerea că Curtea de la Strasbourg limitează propria putere de revizuire în favoarea puterii de apreciere a autorităților naționale.

8. În sistemul CEDO, principiul subsidiarității nu este de o aplicabilitate absolută. În primul rând, acesta nu este unicul principiu fundamental al CEDO deoarece sistemul se bazează și pe un al doilea pilon, și anume pe regula că drepturile trebuie să fie efective, or Convenția are scopul de a garanta drepturi care nu sunt teoretice sau iluzorii, dar practice și efective. Acest principiu servește ca o contrabalanță a principiului subsidiarității. În cazul în care eșecul Curții de a acționa ar duce la o negare a justiției din partea sa, făcând drepturile garantate prin Convenție inoperante, Curtea poate și trebuie să intervină în rolul atribuit prin art. 19 al CEDO. În al doilea rând, este important de luat în considerație principiul interpretării evolutive a Convenției, în conformitate cu care aceasta din urmă este un instrument viu, care trebuie interpretat în lumina condițiilor actuale. În al treilea rând, principiul subsidiarității în sine nu este nici static și nici unilateral. Sub influența unei întregi serii de factori, interpretarea principiului subsidiarității oscilează între auto-limitarea și activismul judiciar. În contextul CEDO, pot fi identificate două tipuri de subsidiaritate: *subsidiaritatea procedurală*, care reglementează relația funcțională dintre Curte și autoritățile naționale și asigură împărțirea responsabilităților de

acțiune și intervenție, și *subsidiaritatea de fond*, care reglementează responsabilitățile de luare a deciziilor și de evaluare.

9. Investigând jurisprudența forului contenciosului european al drepturilor omului sub aspectul aplicabilității principiului subsidiarității în contextul articolelor concrete din CEDO, s-a constatat că cele mai dese implicații ale respectivului principiu se regăsesc în privința: art. 2 (dreptul la viață), art. 3 (interzicerea torturii), art. 5 (dreptul la libertate și la siguranță), art. 6 (dreptul la un proces echitabil), art. 7 (nicio pedeapsă fără lege); art. 8 (dreptul la respectarea vieții private și de familie), art. 9 (libertatea de gândire, de conștiință și de religie), art. 10 (libertatea de exprimare), art. 11 (libertatea de întrunire și de asociere), art. 12 (dreptul la căsătorie), art. 13 (dreptul la un recurs efectiv), art. 14 (interzicerea discriminării), art. 1 Protocolul nr. 1 (protecția proprietății), art. 2 Protocolul nr. 1 (dreptul la instruire), art. 3 Protocolul nr. 1 (dreptul la alegeri libere). În ceea ce privește alte articole ale CEDO care consacră drepturi și libertăți, jurisprudența ce ar scoate în vizor subsidiaritatea, este fie foarte limitată, fie absentă.

Concluziile formulate sugerează anumite **recomandări și propuneri** pe care îndrăznim să le avansăm, în contextul sporirii eficienței mecanismului de protecție a drepturilor omului în ordinea juridică internă și consolidării doctrinei dreptului internațional al drepturilor omului, și anume:

1. În scopul îmbunătățirii calității programelor de instruire a profesioniștilor din domeniul dreptului, introducerea în programele de formare continuă a judecătorilor și procurorilor la Institutul Național al Justiției a seminarului cu denumirea “*Principiul subsidiarității – conceptul și rolul său în contextul aplicării CEDO în ordinea juridică a Republicii Moldova*” în cadrul modulului generic de formare consacrat dreptului CEDO. Seminarul să aibă obiectivul înțelegerii de către magistrații moldoveni a importanței respectării principiului subsidiarității în procesul protecției drepturilor și libertăților fundamentale și că rolul primordial în acest proces le aparține anume lor. Pentru aceste scopuri Institutului Național al Justiției i-a fost recomandat un proiect de agendă pentru instruirea continuă în cadrul modului Drepturilor omului, care prevede unități de conținut referitoare la aspectele principale ale principiului subsidiarității. În egală măsură, studiul principiului subsidiarității se propune a fi introdus ca element de conținut în cadrul Programului de instruire inițială pentru candidații la funcția de judecător și procuror la disciplina CEDO și aplicarea jurisprudenței CtEDO în ordine juridică internă.

2. Ținând cont de faptul că Republica Moldova a ratificat Protocolul 15 la Convenția Europeană a Drepturilor Omului, iar intrarea în vigoare a acestuia este condiționată de ratificarea

unanimă din partea statelor-părți la Convenție, se recomandă autorităților naționale promovarea ratificării acestui instrument juridic internațional în cadrul structurilor europene, dar și cu ocazia formatării agendelor bilaterale.

3. În pofida faptului că Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție cu privire la aplicarea de către instanțele judecătorești a unor prevederi ale Convenției Europene pentru apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale, din 9 iunie 2014, nu are caracter obligatoriu, se recomandă insistent judecătorilor să țină cont de ea în procesul examinării cauzelor, atunci când se pune problema încălcării vreunui drept prevăzut de Convenția Europeană sau Protocoalele sale adiționale.

4. După modelul Hotărârii Plenului Curții Supreme de Justiție, se recomandă modificarea legilor în vigoare în domeniul drepturilor omului prin introducerea clauzei subsidiarității, iar legile eventuale noi în același domeniu să conțină referințe la clauza subsidiarității, în următoarea formulă expresă: ***responsabilitatea primară de a asigura respectarea drepturilor și libertăților fundamentale prevăzute de prezenta lege, potrivit principiului subsidiarității, îi revine statului. Înainte de a apela la instituțiile internaționale de protecție a drepturilor și libertăților prevăzute în prezenta lege, orice reclamant trebuie să fi adresat plângerea sa tuturor acelor instituții naționale care ar putea oferi un remediu eficient și adecvat în împrejurările cauzei.***

BIBLIOGRAFIE

1. Antohi L. Conceptul modern al principiului subsidiarității în dreptul internațional public. In: Revista Institutului Național al Justiției (Categorie C), 2016, nr.1 (36), pp. 33-39.

2. Antohi L. Dimensiunea principiului subsidiarității în dreptul internațional al drepturilor omului. In: Revista Institutului Național al Justiției (Categorie C), 2017, nr.3 (41), pp. 33-39.

3. Antohi L. Originea și evoluția istorică a principiului subsidiarității. În: Materialele conferinței științifice internaționale cu prilejul jubileului de 70 ani ai prof. N. Osmochescu, Chișinău, 14 noiembrie 2014. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015, Volumul I, pp. 188-195.

4. Antohi L. Suveranitatea de stat și principiul subsidiarității în sistemul CEDO. În: Materialele conferinței științifice pentru studenții ciclului I, II și doctoranzi, Chișinău, 8 aprilie 2014. Chișinău: CEP USM, 2015, pp. 58-61.

5. Antohi L., Sârcu D. Aplicarea principiului subsidiarității de Curtea Europeană a Drepturilor Omului. În: Materialele Conferinței științifice naționale cu participare internațională

„Integrare prin cercetare și inovare”, 28-29 septembrie 2016, Rezumate ale comunicărilor, Științe sociale, Volumul II, Chișinău: CEP USM, 2014, pp. 136-139.

6. Antohi L., Sârcu D. Epuizarea căilor de recurs interne și principiul subsidiarității prin prisma Convenției europene a drepturilor omului. În: Revista moldovenească de drept internațional și relații internaționale (Categorica B), 2016, nr.2, pp. 209-221.

7. Cauza Manoussakis și alții c. Greciei, hotărârea din 26/09/1996. În: baza de date HUDOC. [On-line]: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58071> (Vizitat 25.07.2015).

8. Cauza Santo Domingo Massacre c. Columbiei, hotărârea din 30/10/2012. [On-line]: http://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_259_ing.pdf (Vizitat 12.10.2016).

9. Cauza Zornić c. Bosniei și Herțegovinei, hotărârea din 15/07/2014, definitivă din 15/12/2014. În: baza de date HUDOC. [On-line]: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-145566> (Vizitat 25.07.2015).

10. Fișierul Grefei Curții Europene A Drepturilor Omului asupra aplicabilității principiului subsidiarității. [On-line]: http://www.echr.coe.int/Documents/2010_Interlaken_Follow-up_ENG.pdf (Vizitat 05.07.2015).

11. Morărescu A. Principiul proporționalității în sistemul Convenției Europene a Drepturilor Omului. Autoref. tezei de dr. drept. Chișinău, 2015. 29 p.

12. Poalelungi M. Obligațiile pozitive și negative ale statului prin prisma Convenției Europene pentru apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015. 290 p.

13. Sârcu D. Marja de apreciere recunoscută statelor în procesul aplicării Convenției Europene a Drepturilor Omului. În: Materiale Conferinței științifice internaționale dedicată celei de-a 70-a ani aniversări a dlui profesor universitar Nicolae Osmochescu, “Interacțiunea dreptului intern cu dreptul internațional: provocări și soluții”, Chișinău, Palatul Republicii, 14 noiembrie 2014. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015, Volumul II, p. 7-15.

14. Statutul Curții Internaționale Penale, adoptat la Roma la 17.07.1998. [On-line]: <https://www.icc-cpi.int/resource-library/Documents/RS-Eng.pdf> (Vizitat 01.10.2016)

15. Gaudemet Y. Libres propos sur la subsidiarité, spécialement en Europe. In: Mélanges Paul Amselek, Bruxelles, Bruylant, 2005, p. 315-330.

16. Imbert P.-H. De l'adhésion de l'Union Européenne a la CEDH. [On-line]: <http://droits-fondamentaux.u-paris2.fr/sites/default/files/publication/de-l-adhesion-de-l-ue-a-la-cedh.pdf> (Vizitat 05.05.2015).

17. Koh H.H. Bringing International Law Home. In: Houston Law Review, 1998, Vol. 35, p. 623-681.

18. Löow L. The Principle of Subsidiarity an Examination of the Swedish Parliament's Application of the New Protocol on Subsidiarity. [On-line]: <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:611135/FULLTEXT01.pdf> (Vizitat 21.12.2015).

19. Maldonado C. E. Human Rights, Solidarity and Subsidiarity: Essay toward Social Ontology. Washington: The Council for Research and Values in Philosophy, 1997. 110 p.

20. Rycklak R.J., Czarnetzky J.M. The International Criminal Court and the question of subsidiarity. In: Third World Legal Studies-2000-2003, Vol. 16, Article 6, p. 115-139.

21. Shany Y. Toward a General Margin of Appreciation Doctrine in International Law? In: European Journal of International Law, 2006, Vol. 16, no. 5, p. 907-940.
22. Viola F. Le principe de subsidiarité: pour ou contre l'Etat. [On-line]: http://www.unipa.it/viola/Le_principe_de_subsidiarite.pdf (Vizitat 21.12.2015).
23. Гомцяи С.В. Динамика развития принципа субсидиарности в Европейском союзе. В: Вестнике Международных Организаций, 2007, №6 (14), с. 54-66.

ADNOTARE

Antohei Leonid „Principiul subsidiarității în dreptul internațional al drepturilor omului”

Teză de doctor în drept

Specialitatea: 552.08 – Drept internațional și european public. Chișinău, 2018

Structura tezei: introducere, 4 capitole, concluzii generale și recomandări, 10 anexe, bibliografia din 236 surse, text de bază 145 pagini. Rezultatele sunt reflectate în 6 publicații printre care articole științifice și comunicate la conferințe științifice.

Cuvinte cheie: subsidiaritate, drepturile omului, libertățile fundamentale, CEDO, marja de apreciere, autorități naționale, Uniunea Europeană, suveranitatea de stat, jurisprudență.

Domeniul de studiu. Lucrarea ține de materia dreptului internațional public, dreptului internațional al drepturilor omului și dreptului UE, în mod special axându-se pe analiza principiului subsidiarității.

Scopul și obiectivele lucrării. Scopul principal constă în cercetarea multiaspectuală a principiului subsidiarității pe terenul dreptului internațional public în genere și a dreptului internațional al drepturilor omului în special; cu definitivarea particularităților aplicabilității acestui principiu în diferite sisteme juridice internaționale de protecție a drepturilor omului și de către multiple jurisdicții internaționale. Obiectivele lucrării au fost orientate spre identificarea originii și evoluției accepțiunilor principiului; formularea conceptului modern al subsidiarității; explorarea impactului ei în domeniul drepturilor omului prin analiza practicii judiciare a instanțelor internaționale și cercetarea în detaliu a jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului.

Noutatea și originalitatea științifică a rezultatelor obținute în teza de doctor este determinată de faptul că ea prezintă o primă cercetare complexă cu valență națională a problematicii principiului subsidiarității în dreptul internațional al drepturilor omului și a conceptului consolidat al acestuia, cu scoaterea în vizor a particularităților respectivului principiu, limitelor aplicabilității acestuia de către diferite jurisdicții internaționale și în contextul diverselor sisteme de protecție a drepturilor fundamentale ale omului, identificării locului și rolului său în sistemul CEDO.

Problema științifică importantă soluționată constă în conceptualizarea instituției subsidiarității în doctrina dreptului internațional public prin identificarea și formularea limitelor aplicabilității principiului subsidiarității de către diferite jurisdicții internaționale și în contextul diverselor sisteme de protecție a drepturilor fundamentale ale omului, fapt care a condus la înaintarea unui set de recomandări inclusiv cu caracter *de lege ferenda*, în vederea sporirii calității actului național de justiție.

Semnificația teoretică a cercetării. Studiul efectuat are un profund caracter științific, în mod special referindu-se la particularitățile aplicării principiului subsidiarității în contextul jurisprudenței degajate de jurisdicțiile internaționale. Teza propusă spre susținere dezvoltă considerabil baza teoretică autohtonă privind natura și esența juridică a principiului subsidiarității, racordat realităților juridice cu care se confruntă actorii naționali și internaționali, precum și actualizează informația prezentată în literatura de specialitate regională.

Valoarea aplicativă a cercetării reiese din faptul că aceasta se prezintă ca un studiu teoretic finalizat, fiind posibilă utilizarea sa de către publicul inițiat în materia dreptului internațional public, dreptului internațional al drepturilor omului, dreptului contenciosului internațional și dreptului Uniunii Europene.

Implementarea rezultatelor științifice. Rezultatele cercetării, concluziile și recomandările definitivite pe parcursul efectuării studiului au fost expuse în textele articolelor științifice în reviste de specialitate, precum și discutate și evaluate în cadrul conferințelor de profil naționale și internaționale.

ANNOTATION

**Antohei Leonid “The principle of subsidiarity in the international law of human rights”
PhD Thesis in law**

Specialty: 552.08 – International and European Public Law. Chisinau, 2018

Structure of the thesis: introduction, 4 chapters, general conclusions and recommendations, 10 annexes, bibliography which includes 236 sources, basic text of 145 pages. The results of the research are exposed in 6 scientific articles and reports to scientific conferences.

Key words: subsidiarity, human rights, fundamental freedoms, European Convention on Human Rights, margin of appreciation, national authorities, European Union, state sovereignty, case-law.

Area of the research. This work is based on the study of international public law, international law of human rights and EU law, with a special emphasis on the analysis of the principle of subsidiarity.

Goal and objectives of the thesis. The main purpose is the broad research of the principle of subsidiarity, generally, in the context of international public law, and particularly on the terrain of international law of human rights. Attention is paid to outlining the peculiarities of the application of the above-mentioned principle in different international legal systems of human rights protection and by various international jurisdictions. The objectives of the research are directed to discovering the origins and evolution of the meanings of the principle, definition of the modern concept of subsidiarity, exploration of its impact in the area of human rights through the analysis of the case-law of international courts and a detailed study of the Strasbourg Court’s practice.

Scientific novelty and originality of scientific results is determined by the fact that it presents a first comprehensive national research of the principle of subsidiarity, from the perspective of the international law of human rights. The research identifies the consolidated concept of subsidiarity, the particularities of the respective principle, the limits of its application by different international jurisdictions and in the context of various systems of human rights protection. It further elaborates on the place and role of the principle of subsidiarity in the ECHR system.

Important scientific problem that has been solved consists in conceptualizing of the institution of subsidiarity in the doctrine of public international law by identifying and formulating the limits of applicability of the principle of subsidiarity by various international jurisdictions and in the context of various systems of human rights protection, which allowed a set of recommendations including *de lege ferenda* to be submitted in order to enhance the quality of the national act of justice.

Theoretical meaning of the research. The research has a profound theoretical character, referring to the peculiarities of the application of the principle of subsidiarity in the case-law of international courts. The present thesis develops considerably the national theoretical basis on the nature and legal quintessence of the principle of subsidiarity, in connection to the legal challenges faced by national and international actors. The research also reviews and updates the information included in the regional legal literature.

Practical value of the work results from the fact that it is presented as a completed theoretical study and it is possible to use it by the public initiated in the field of public international law, international human rights law, international law and European Union law.

Implementation of the scientific outcomes. The results, conclusions and recommendations formulated through this research were exposed in the texts of scientific articles published in specialised magazines, and were put forward for discussions during national and international conferences.

АННОТАЦИЯ

Антохи Леонид «Принцип subsidiarity в международном праве прав человека»

Диссертация на соискание учёной степени кандидата юридических наук.

Специальность: 552.08 – Международное и Европейское публичное право.

Кишинёв, 2018.

Структура диссертации: введение, 4 главы, общие выводы и рекомендации, 10 приложений, библиография, включающая 236 источников, основной текст изложен на 145 страницах. Результаты исследования освещены в 6 научных статьях и методико-дидактических работах.

Ключевые слова: subsidiarity, права человека, Европейская Конвенция по Правам Человека, поле для усмотрения государств, национальные власти, Европейский Союз, государственный суверенитет, судебная практика.

Область исследования. Данная работа основывается на комплексном изучении области международного публичного права, международного права прав человека и права ЕС. В частности, она относится к многостороннему анализу принципа subsidiarity.

Цель и задачи исследования. Целью исследования является многостороннее изучение принципа subsidiarity в контексте международного публичного права, в общем, и международного права прав человека, в частности, с установлением особенностей применения данного принципа в различных международных системах защиты прав человека и разными юрисдикциями. Основными задачами работы являются выявление истоков и эволюции значений принципа subsidiarity, формулирование современной концепции subsidiarity, изучение влияния данного принципа на сферу международного права прав человека посредством анализа судебной практики международных судов и детального исследования прецедентной практики Страсбургского Суда.

Новизна и научная оригинальность полученных результатов исходит из первичного представления проблематики применения принципа subsidiarity и его консолидированной концепции в отечественной правовой науке. Были выявлены характерные особенности этого принципа и границы его применения различными юрисдикциями в контексте разных международных систем защиты прав человека, а также установлена его место и роль в системе ЕКПЧ.

Важная научная проблема, которой было найдено решение, состоит в концептуализации института subsidiarity в теории международного публичного права посредством выявления и формулирования границ применимости принципа subsidiarity различными международными юрисдикциями и в контексте различных систем защиты основных прав человека, что способствовало выдвижению ряда рекомендаций, в том числе рекомендаций *de lege ferenda*, в целях повышения качества национального акта правосудия.

Теоретическое значение. Исследование имеет глубокий научный характер, в частности, ссылаясь на особенности применения принципа subsidiarity в контексте прецедентной практики различных международных судов. Работа существенно развивает научное обоснование природы и правовой сущности принципа subsidiarity в свете новых правовых реалий, с которыми сталкиваются внутренние и международные институты, а также представляет обновлённую информацию в сравнении с данными региональной научной литературы.

Практическая значимость исследования объясняется тем, что оно представлено в виде законченного теоретического исследования и его возможно использовать общественностью, инициированной в области международного публичного права, международного права прав человека, международного процессуального права и права ЕС.

Внедрение научных результатов. Результаты, общие выводы и рекомендации исследования опубликованы в статьях различных профильных журналов, обсуждены и оценены на национальных и международных конференциях.

ANTOHI LEONID

**PRINCIPIUL SUBSIDIARITĂȚII ÎN DREPTUL
INTERNAȚIONAL AL DREPTURILOR OMULUI**

**SPECIALITATEA 552.08 – DREPT INTERNAȚIONAL ȘI EUROPEAN
PUBLIC**

Autoreferatul tezei de doctor în drept

Aprobat spre tipar: data
Hârtie ofset. Tipar ofset.
Coli de tipar.: ...

Formatul hârtiei 60x84 1/16
Tiraj ... ex...
Comanda nr.

Denumirea și adresa instituției unde a fost tipărit autoreferatul